

27. Warren B. Laws of thought, knowledge and lexical change // Historical semantics and cognition / ed. by A.Blank, P.Koch. – Berlin, NY: Mouton de Gruyter, 1999. – P. 215–234.
28. Wilkins D.P. Natural Tendencies of Semantic Change and the Search for Cognates // The Comparative Method Reviewed: Regularity and Irregularity in Language Change / ed. by M. Durie, M. Ross. – NY: OUP, 1996. – P. 264–304.
29. Yang Ch.D. Internal and external forces in language change // Language variation and change. – 2000. – Vol.12, #3. – P. 231–250.

УДК 811.111'367.625'37

ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ СЕНСОРНИХ ДІЄСЛІВ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Головацька Н.Г. (м. Чернівці)

*The paper deals with the analysis of the lexico-syntactic collocation of the Old English sensorial (perceptive) verbs in the structure of the Old English text. The results of the research prove that in the structure of the Old English texts the verbs *seyn*, *hēran*, *be-fyn*, *byrian*, *stincan* are most frequently used with nouns, pronouns, clauses and zero-position.*

Хоча питання про словосполучення широко вивчалось в історії мовознавства (Ф.І. Буслаєв, В.В. Виноградов, А.М. Пешковський, О.О. Потебня, Ф.Ф. Фортунатов, А.А. Шахматов та ін.), інтерес до нього залишається стійким (В.А. Белошаркова, В.А. Звєгінцев, Ю.С. Маслов, Н.Н. Прокопович, А.І. Смирницький, Н.Ю. Шведова та ін.), що пояснюється та безсумнівно пов'язане з розрізненням смислових і стилістичних функцій слів і їхніх сполучень. Питаннями сполучуваності дієслів, зокрема, займалися Ш. Баллі, Е. Бенвеніст, Н.М. Васильєва, В.Г. Гак, Н.Г. Єпіфанцева, Л.І. Ілія, В.А. Белошаркова, В.В. Виноградов, А.М. Пешковський, Ф.Ф. Фортунатов, А.А. Шахматов. Протиставляючи мову і мовлення, Ф. Де Соссюр зазначав, що будь-яке слово можна розглядати і в системі мови, і в мовленні [6, 121]. Відношення, в які воно при цьому вступає, суттєво відрізняються одні від одних. У першому випадку воно є членом лексичної парадигми, тобто його відношення характеризуються як парадигматичні, а в другому – воно є зосередженням певних сполучувальних потенцій, що базуються на лінійному характері мови, коли мовні елементи упорядковуються один за одним у потоці мовлення і мають синтагматичну властивість. Відповідно до трьох типів контекстів, виділених Н.Н. Амосовою, (лексичний, що зводиться до підкласу слів; лексичний, що не зводиться до підкласу слів, синтаксичний) [1, с. 36], у сучасній лексикології (Ю.Д. Апресян, М.В. Раєвський) розрізняють три види сполучуваності: семантична, лексична, синтаксична. Синтаксична сполучуваність, за словами В.В. Левицького, – це здатність слова вступати в синтагматичні зв'язки з іншими словами на рівні класу слів (граматичного розряду), тобто сукупність потенційно можливих синтаксичних зв'язків слова [5, 193]. Наша праця присвячена лексико-синтаксичній сполучуваності давньоанглійських сенсорних дієслів. Метою є аналіз лінійних відношень зазначених дієслів у структурі давньоанглійського тексту, з подальшим виокремленням домінантних частин мови, з якими найчастіше сполучуються давньоанглійські сенсорні дієслова *seyn* „see”, *hēran* „hear”, *be-fyn* „touch”, *byrian* „taste”, *stincan* „smell”, встановлення частоти їх вживання в авторському дискурсі, побудова матриці синтагматичних відношень зазначених дієслів. Актуальність теми обумовлена недостатньою вивченістю дієслівної семантики давньоанглійської мови, і пояснюється тим, що дієслово саме по собі є складною частиною мови та відіграє центральну смислоутворювальну роль у реченні. Дослідження проводилось на матеріалі давньоанглійських

текстів „Беовульф”, „Буття”, „Метри Боетіуса: Пролог” [8; 9] з використанням вибіркового, кількісного та порівняльного аналізів.

Дієслово, окрім опосередкованої співвіднесеності з реальним світом і значущості, має властивість сполучатися з іншими словами, тобто при вживаному слові є ряд синтаксичних позицій, які можуть заміщатися іншими словами. Таку властивість слова С.Д. Кацнельсон називає його валентністю [4, 27]. Оскільки у лінгвістиці по-різному розуміють валентність, ми зазначимо, що для нас – це здатність дієслова у структурі речення вступати в різнотипний синтаксичний зв'язок з іншими словами. Так, валентність дієслова проявляється у його здатності сполучатися з прямим і непрямим додатком, з обставиною часу, місця причини і т.п. На думку Г.В. Степанової, при вивченні семантики слова „необхідно досліджувати всі його дистрибуції, проте не всі вони є важливими, наприклад, при розрізненні значень слова” [6, 52]. Найбільш показовими сполученнями для дієслова вона вважає його сполучуваність (як правосторонню, так і лівосторонню) з іменником у ролі підмета, різних додатків і обставин. Достатньо суттєвою для ряду дієслів є їх сполучуваність з неозначеною формою дієслова або з підрядним реченням; найменш значущою є досить часта сполучуваність з прислівниками якісними і обставинними. Для здійснення поставленої мети нам необхідно встановити домінантні моделі сполучуваності давньоанглійських сенсорних дієслів з іншими частинами мови у тексті та побудови матриці сполучувальних можливостей цих дієслів.

Дієслівне словосполучення у давньоанглійській мові поділяють на два види сполучень: дієслівно-іменне, в якому залежний член виражений іменником або займенником, і дієслівно-адвербіальне [3, 269]. Ми висуваємо гіпотезу, що у структурі давньоанглійського тексту сенсорні дієслова не створюють фіксованої сполучуваності і за рахунок цього домінантними є не лише іменна й адвербіальна, а й інші види сполучуваності. Методом вибіркового і кількісного аналізів із вище зазначених давньоанглійських текстів загальним обсягом 74052 слова ми вибрали 1947 випадків правої і лівої сполучуваності давньоанглійських сенсорних дієслів *seyn* „see”, *hæran* „hear”, *be-fyn* „touch”, *byrian* „taste”, *stincan* „smell”: при цьому частота сполучуваності у цих дієслів така:

- *seon* – 946 (рази)
- *hyran* – 127
- *be-fon* – 779
- *byrian* – 93
- *stincan* – 2.

У процесі дослідження сполучуваності давньоанглійських дієслів, ми брали до уваги всі частини мови, але при цьому у сполученні наших давньоанглійських (далі – д-а) дієслів з іменниками (N – noun) і займенниками (Pron – pronoun) ми враховували параметр „жива/не жива істота” („жива” - +, „не жива” - -), у сполученні з дієсловами (V – verb) виокремили випадки сполучуваності з модальними (MV – modal verb), допоміжними дієсловами (AxV – auxiliary verb), інфінітивом (Inf – infinitive) і дієприкметником (P – participle). Якщо справа або зліва від давньоанглійського сенсорного дієслова відсутня частина мови, таку сполучуваність ми називаємо „нульовою” (Z – zero); випадки, коли перед або після досліджуваного д-а сенсорного дієслова знаходиться підрядне або сурядне речення, ми позначаємо клауза (Cl – clause); відповідно прислівник (Adv – adverb), прикметник (A – adjective), прийменник (Prep – preposition), числівник (Num – numeral), заперечна частка (Part – particle), сполучник (Cj – conjunction), вигук (Interject – interjection) (див. табл. 1).

Таблиця 1

Лівостороння і правостороння сполучуваність давньоанглійських сенсорних дієслів

	<i>seon</i>		<i>hýran</i>		<i>be-fon</i>		<i>byrian</i>		<i>stincan</i>	
	зліва	справа	зліва	справа	зліва	справа	зліва	справа	зліва	справа
N+	150	196	16	31	93	221	8	18	-	1
N-	48	121	3	5	61	149	11	14	-	-
Pron+	105	114	10	26	81	99	9	9	-	-
Pron-	32	48	8	11	11	15	-	2	-	-
MV	30	11	2	1	18	-	5	1	-	-
AxV	27	31	12	1	36	19	4	2	-	-
Inf	3	1	1	-	-	1	-	-	-	-
P	13	13	2	5	5	6	2	2	1	-
Adv	69	156	8	22	59	127	8	15	-	1
A	15	20	-	-	12	10	2	3	-	-
A+N	41	10	3	1	13	2	3	-	-	-
Num	4	-	-	-	19	1	-	-	-	-
Prep	7	11	-	1	2	2	2	2	-	-
Prep+N	55	53	5	11	108	41	9	3	-	-
Prep+Pron	9	4	1	-	23	2	-	-	-	-
Part	-	37	-	5	2	4	-	1	-	-
Cj	6	10	-	1	5	8	1	2	-	-
Z	109	55	18	2	133	31	10	4	-	-
Cl	223	54	38	4	98	41	19	15	1	-
Interject	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-

Порівняльний аналіз даних табл. 1 показує, що у структурі давньоанглійського тексту у лінійному сполученні сенсорних дієслів *seyn*, *hýran*, *be-fyn*, *byrian*, *stincan* з іменником, займенником, прислівником, сполучником, прийменником превалює їхня правостороння сполучуваність (зліва відповідно N=390, Pron=256, Adv=144 рази, Cj=12, Prep=16, а справа N=756, Pron=324, Adv=321 рази, Cj=21, Prep=11); у сполученні цих дієслів з модальними, допоміжними дієсловами, числівником, клаузою, виразами типу AN, PrepN, PrepPron домінує, навпаки, їхня лівостороння сполучуваність (справа / зліва відповідно MV=13/55, AxV=53/79, Num=1/23, Cl=114/379, AN=13/60, PrepN=108/177, PrepPron=6/33 рази). При цьому необхідно зауважити, що у структурі давньоанглійського тексту прийменникові конструкції PrepN, PrepPron сполучуються з досліджуваними дієсловами переважно зліва, тоді як одиничному прийменнику, необтяженому іншими словами, властиво сполучатися із зазначеними дієсловами справа. Нульова (тобто відсутність будь-якого слова до або після *seyn*, *hýran*, *be-fyn*, *byrian*, *stincan*) лівостороння сполучуваність домінує над правосторонньою (відповідно Z=270/92). Практично рівнозначною правосторонньою і лівосторонньою сполучуваністю є лінійне поєднання давньоанглійських сенсорних дієслів з прикметниками і дієприкметниками (P=26/23, A=33/29). Показово, що заперечна частка у сполученні з д-а сенсорними дієсловами займає переважно правосторонню позицію (Part=47). Щодо домінанти у сполучуваності з давньоанглійськими сенсорними дієсловами за результатами табл.1 ми встановили, що д-а сенсорні дієслова *seyn*, *hýran*, *be-fyn*, *byrian*, *stincan* поєднуються з частинами мови, виразами і клаузами таким чином:

- з іменником – 1146 разів;
- займенником – 580;
- клаузою – 493;

- прислівником – 465;
- нульова сполучуваність – 362;
- прийменниковим виразом PrepN – 285;
- допоміжними дієсловами – 132;
- прикметниково-іменниковим виразом AN – 73;
- модальними дієсловами – 68;
- прийменниковим виразом PrepPron -39;
- сполучником – 33;
- прийменником – 27;
- числівником – 24.

Отже, давньоанглійським сенсорним дієсловом *seyn*, *hēran*, *be-fyn*, *byrian*, *stincan* властиво поєднуватися з іменниками, займенниками, прислівниками і клаузою. Найменш ефективною є їхня сполучуваність з числівниками, прийменниками, прийменниково-займенниковими виразами і сполучниками. Результати нашого дослідження підтверджують вище висунуту нами гіпотезу, тому можна констатувати, що у давньоанглійській мові, окрім дієслівно-іменної та дієслівно-адвербіальної, не менш важливими були такі комплементарні моделі сполучуваності як V+Cl або Cl+V (сполучення сенсорного дієслова з клаузою, тобто з підрядними і сурядними реченнями), V+Z або Z+V (нульова сполучуваність сенсорних дієслів), V+PrepN або PrepN+V (дієслівно-прийменниково-іменна сполучуваність), які можна віднести до вищеназваних видів дієслівної сполучуваності.

Оскільки це дослідження було спрямоване на аналіз синтагматичних можливостей давньоанглійських сенсорних дієслів *seyn*, *hēran*, *be-fyn*, *byrian*, *stincan*, на встановлення лексико-синтаксичних моделей їхньої сполучуваності у структурі тексту, наступним завданням у подальших працях буде дослідження семантичної сполучуваності зазначених давньоанглійських сенсорних дієслів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амосова Н.Н. О синтаксическом контексте // Лексикографический сборник, вып.5. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1962. – С. 36-45.
2. Головацька Н.Г. Сполучуваність англійських сенсорних дієслів “touch”, “smell”, “taste” у дискурсі // „Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес”: Матеріали II Міжнародної наукової конференції (20-21 квітня 2007 року). – Чернівці: Книги-XXI, 2007. – С.93-96.
3. Иванова И.П., Чахоян Л.П., Беляева Т.М. История английского языка. Учебник. Изд. 3-е. – СПб., «Авалон», «Азбука-классика», 2006. – 560 с.
4. Кацнельсон С.Д. О грамматической категории // Вестник ЛГУ. – № 2. – 1948.
5. Левицкий В.В. Семасиология. – Винница: Нова Книга, 2006. – 512 с.
6. Степанова Г.В., Шрамм А.Н. Введение в семасиологию русского языка. Учебное пособие. – Калининград: КГУ, 1980. – 72 с.
7. Ф. де Соссюр. Курс общей лингвистики. М.: Соцэжиз, 1933.
8. Beowulf in Hypertext – www.humanities.mcmaster.ca
9. Genesis, The Meters of Boethius: Proem – www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/oe.html